

אשכולות

ביתן בלבנו לא תמיד ילמנו כפי מקנה

פרשת משפטים

גליון 328 | כ"ה בשבט ה'תשע"ה
(שנה תשיעית)

כניסת שבת 17:04
צאת שבת 18:03

מתן תורה וקבלת התורה

הרב משה כהן, מחזור תשנ"ז

"ויחזו את האלוקים ויאכלו וישתו". רש"י בשם תנחומא מבין שהיו מסתכלין בו בלב גס, מתוך אכילה ושתייה, ולגנותם נאמר הדבר. ואכן ראוייה הייתה להשתלח בהם יד אלא שנדחה הדבר למועד אחר. אף הרשב"ם, שסובר שהאכילה והשתייה נדרשים באופן חיובי, כהקרכת העולות ואכילת השלמים, סבור שראיית האלוקים הייתה מחייבת מיתה, אלא שחלק להם הקב"ה כבוד. שונה גישתם של אונקלוס ושל ראשונים אחרים (אב"ע, ספורנו, רמב"ן) שלדעתם אצילי בני" דווקא נזהרו לראות את האלוקים כפי מעלתם באותה עת ולא עלו יותר מכך, ולכן לא שלח בהם ידו. האכילה והשתייה גם אצלם נדרשת כשמחה על קבלת התורה ו/או על השגתם או כאלגוריה על אכילת המזבח את הקורבנות.

קשה להתעלם, במיוחד לשיטת רש"י שמעמד הר סיני חולק לשניים – חציו האחד בפרשת יתרו וחציו השני בפרק כד בפרשתנו – מכך שהפסוק הנ"ל מצוי בלבה של פרשת כריתת הברית, זריקת הדם, שבכל כולה הקונטקסט חיובי ואין כל אינדיקציה להתנהגות שלילית. גם התורה ממשיכה מיד 'ויאמר ה' אל משה עלה אלי' כאלו דבר לא קרה, ונראה שמדובר ברצף טבעי של השתלשלות העניינים של כריתת הברית.

מדוע באמת מחלקת התורה את מעמד הר סיני לשניים? מעמד הר סיני בפרשת יתרו יוצר קבלת תורה חד-צדדית: הקב"ה מופיע בקולות וברקים, הוא המצווה ועמ"י נדרש רק לקבל בשקט את התורה. לא לחינם חז"ל דיברו על 'שינה עריכה' ועל צורך להעיר את עמ"י לעצם המעמד: הפרשת יוצרת רושם של פאסיביות של עמ"י מחד מול אקטיביות של הקב"ה, מאידך.

ואולם פרשת משפטים היא תורה דו צדדית; ניקח לדוגמה את פרשת "אם כסף תלווה את עמ"י". לכאורה אדם מלווה לחברו ולא עוד אלא שאסור לו להימנע מהלוואה (לפחות באיסור עשה ואולי גם בלא תעשה). הלווה מפקיד אצלו משכון, אולם המלווה מחויב להחזיר את המשכון בלילה. מה הערך של המשכון למלווה כשהוא חוזר כל יום, ומה ההפסד ללווה?

כך גם במושג של 'פריעת בעל חוב מצווה'. רוב הראשונים פירשו שהלווה שמחזיר מקיים מצווה, כפשוטה (ולא כרדב"ז שפירש שהמצווה היא הימנעות מ'לא תגזול'). איך זה ייתכן? נראה כי התורה רוצה לתת כאן פן אחר של הדין האלוקי, ולפיו אם לך יש ממון ולשני אין, ההלוואה איננה נעשית כביכול מרצונך החופשי, אלא היא צורך המציאות ואם הלווה מוכן בכלל להחזיר אותה הרי שהוא מקיים מצווה. בדיני אדם רגילים הלוואה היא רצונו הטוב של המלווה והחובה להחזיר היא טריוויאלית; אולם בדין האלוקי, יש חובה להלוות כל זמן שישנה אפשרות לכך והלווה הוא שמקיים מצווה עם המלווה, בדומה לדברי הירושלמי על עני שאומר לנותן 'זכה בי'.

ולכן כותב קצות החושן (סימן קצ) שהמצווה להחזיר מתחילה רק כשהמלווה תובע; דהיינו, עד אז, מערך היחסים האלוקי בכלל לא מחייב להחזיר. ברגע שהמלווה מראה שהוא מעוניין לדון במערך יחסים אחר, אנושי, אזי נוצרת חובה להחזיר.

פרשתנו באה אפוא ליצור פער בין הממד האלוקי של נתינת התורה ובין הממד האנושי. חשוב מחד שהתורה תימסר לבני אדם ולא תהיה מנותקת מהמציאות האנושית אולם מאידך חשוב גם שהמציאות האנושית תדע מה הפן שאליו מכוונת התורה האידיאלית.

במובן זה ייתכן שרצון התורה היה להפריד את מעמד הר סיני לשניים. מעמד שבו עמ"י מקשיבים לדברי ה', ביתרו; ומעמד שבו יש חצי דם וחצי דם - ברית שותפות של ממש, בין עמ"י ובין הקב"ה. לכן דווקא בפרשתנו מופיעה התורה כמשמחת, ודווקא הביטוי של האכילה והשתייה לפני ה' מראים על שותפות מצד האדם בקבלת התורה ושמחה בה. ואולי כמו שבשבעות אנו חוגגים את 'מתן תורה, בהדגשה על ה'מתן', בנפרד מן הקבלה, שהיא לא יכולה להיות באותו יום אלא בנפרד (שמחת תורה, או פורים, או בכל יום יהיו בעיניך כחדשים, לפי העניין), הרי שגם בשבתות אין שבת אחת של מתן תורה, פרשת יתרו, אלא חלוקה בין מעמד הר סיני עצמו לבין קבלת התורה גם על דינו, שהיא רק בפרשת משפטים.

ברוכים בלבים

לבוגרי הישיבה

מחזורים תשנ"ז-תשנ"ח

יפואכ אלמנה

למו"ר

הרב דוד קב שליט"א

העלון יוצא לאור ע"י

ישיבת כרם ביבנה

www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:

eshkolot@gmail.com

מערכת אשכולות

איתיאל סופר

נתנאל כהן

השולחן ערוך (ח"מ סימן ס סעיף ו) כותב:

המחייב עצמו בדבר שלא בא לעולם או שאינו מצוי אצלו, חייב, אף על גב דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, ה"מ כשהקנה לו בלשון מכר או בלשון מתנה, ואפילו כתב לו שעבוד על שדה או קבל אחריות על כל נכסיו, ואפילו נתן לו משכון, אינו כלום; אבל בלשון חיוב, כגון שאמר הוו עלי עדים שאני מתחייב לפלוני בכך וכך, חייב, והוא שקנו מידו¹.

אם כן, אדם יכול לחייב את עצמו גם על דבר שלא בא לעולם², ולפי"ז נוכל לפתור בעיות בקניינים על ידי יצירת התחייבות של המוכר לספק את הסחורה³. אמנם בכנסת הגדולה (הגב"י אות ס) כתב שאם מת הנותן קודם שיבואו הפירות לעולם לא זכה מקבל המתנה. וכן הסכימו התומים (סק"י) והנתיבות. אך הקצות (סק"ז) חלק וכתב:

דגבי חיוב לכולי עלמא אינו בחזרה... כיון דהחיוב חל על גופו וגופו הא איתיה בעולם ודאי ליתיה בחזרה ומחויב ליתן החטין או הפירות דקל, ואם אין לו החטין נשתעבדו נכסיו לשלם דמי החטין או דמי הפירות דקל... ואם מת ולא באו הפירות דקל לידו מחייבין היורשין לשלם מנכסיו, דיורשין לא בעי שעבוד דאקני.

נמצא אם כן, שלדעת רבים מהאחרונים (כנה"ג, תומים ונתיבות) אם מת הנותן קודם שיבוא לעולם בטלה הנתיבה. ואם כן עדיין אין לנו כאן פתרון מושלם לבעיה שבה אנו עוסקים, מכיוון שמן הסתם השאיפה היא לדאוג לכך שהקונה יהיה רגוע שכספו לא ילך לאיבוד בשום מצב, והרי בוודאי יוכל המוכר לומר קים לי כדעת כנה"ג וסיעתו.

אך לכאורה ניתן לומר⁴ שאדם יוכל לשעבד את נכסיו לחיוב גופו. כלומר כיון שכל נכסיו של אדם הם ערבים לחיובו, אז הוא יוכל לשעבד את נכסיו לקיים את חובת גופו. כמו שמצינו (כתובות קא ע"ב ושו"ע סימן מ ס"א) שאדם יכול לומר חייב אני לך מנה בשטר אף שבאמת אינו חייב. על ידי אמירתו הוא מחייב את עצמו ואף את נכסיו, וכך כאן יוכל לשעבד את נכסיו לקיים את חיוב גופו.

ואף אמנם שהמוכר חייב את גופו ולא התחייב לשעבד את נכסיו, ייתכן אולי לומר שהעובדה שהחוק מחייב אותו והוא מכיר בכך נמצא

שהחוק אינו סותר דין תורה ולכן הוא מועיל. כלומר, החוק גורם לכך שאדם יחייב את נכסיו לקיים חובת גופו. דעתו של אדם היא כפי החוק ואם החוק מחייב אז גם האדם מחייב את עצמו לכך⁵.

ועיין בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א סימן קד) שדן בעניין תוקפה של צוואת אישה לתת כסף המונח בבנק לצדקה האם "לדינא אין צוואתה כלום דיורש אותה בעלה", וכתב:

אך בעצם מסתבר לע"ד שצוואה כזו שודאי יתקיים כדברי המצוה בדינא דמלכותא א"צ קנין שאין לך קנין גדול מזה. וממילא כיון שא"צ קנין מועיל מדינא אף נגד היורשין אף שהוא מתנה לאחר מיתה... וא"כ גם בצוואה שנמסרה לדינא דמלכותא שיעשו ודאי כדבריה שאין לך גמ"ד גדול מזה וא"צ קנין יקנה המקבל תיכף בלא הפסק רשות אחר, שיכול זה ליתן⁶.

ועיין עוד בתחומין (כרך לד, עמוד 175) מאמרו של הרב אריאל בראלי שפרש אוסף דוגמאות מרשים של מקרים שבהם חוק המדינה, למרות שאינו תקף כמובן נגד דין תורתנו הקדושה, בכל זאת הוא משפיע על דעת האדם וההלכה מכירה בכך. ובתוך דבריו הביא דברי החזו"א (ליקוטים ב"ק סימן טז) ש"כיון דמורגל אצלנו דינא דמלכותא דינא, אף שזה רק בתנאים מיוחדים, מ"מ זה משפיע על בני אדם לסמוך בסתמא על שיעור שהם דנים". וכעין זה כתב האגרו"מ (ח"מ ח"ב סימן סב) "ששעבוד תלוי בסמיכות דעת של המלוה ובודאי ליכא סמיכות דעת כשערכאות המדינה לא יסכימו לזה, ופשוט שאף במכירת קרקעות ובתים לא נקנו במדינתנו וכדומה לא בכסף ולא בשטר כל זמן שלא עשה לו כדיני המדינה דשום אדם לא סמך דעתו אלא על דיני המדינה בזה".

ואולי גם בנידוננו נוכל לומר, שהעובדה שכך החוק יוצרת לאדם גמירות דעת המקבילה לחיוב שאדם מחייב את נכסיו, ולכן גם לדעת הכנה"ג ודעימיה יחול החיוב אף על בניו כי שעבד את נכסיו לקיים את חיוב גופו⁷.

⁵ ואפשר להוסיף בזה, דהנה הקצות בסימן רצ סק"ג כתב לבאר דעת הבי"י שבנודר לצדקה ומת חייבים בניו לשלם שכיון שהתורה ציוותה אותו לקיים דיבורו אי"כ נשתעבדו נכסיו. ואולי גם כאן אפ"ל שכיון שהחוק מחייבו לקיים מה שהתחייב נשתעבדו נכסיו לכך ואין זה נגד דין תורה כי הרי אף לפי ההלכה ניתן לאדם לשעבד נכסיו לקיים את חובת גופו.

⁶ ועיין בתחומין כרך לג, מאמרו של הרב פרופ' רון קליינמן, שדן האם חוק מחייב גם את מי שלא ידע ממנו. אך נראה שבנידון דידן הדבר ידוע לכל. ואף לפי מה שהביא (עמוד 91) בשם הרב אשר וייס שיש לפסוק בהתאם לחוק האזרחי מכוח מנהג "רק בתחומים שבהם דפוסי החיים עברו שינוי מוחלט כגון יחסי עובד ומעביד, תחומי המסחר ודיני בתים משותפים כי אין בהלכה התייחסות לתחומים אלו ולכן הכרחי להתבסס על החוק, אולם חלילה להניח שהחוק האזרחי הוא המנהג המחייב בכל תחום", נראה שכאן שגם לפי ההלכה יש חיוב אין זה סותר ממש דין תורה להוסיף חיוב גם ליורשים. ועיין קצות סימן רנ"ט סק"ה.

⁷ שו"ר בתחומין כא עמוד 466 שהביא הרב ד"ר איתמר ורפהטיג משו"ת פרח מטה אהרון ח"א סימן ט "שחייבים היורשים בכל אותו החיוב שנתחייב המתחייב מצד שעבוד הנכסים שנשתעבדו בגררת גופו והנם קיימים... העולה מן האמור שנתחייב על דבר שאין בו ממש וגם היורשים ובאי כוחם חייבים מאותו חיוב כיון שחל על גוף המתחייב ועל נכסיו בגרירת גופו". עכ"ל. הרי לנו, שייתכן לשעבד את נכסיו לקיום חיוב גופו, ואף ששם שעבדה נכסיו מ"מ חזינן שניתן לשעבד נכסיו לקיים חובת גופו (אמנם הרב ורפהטיג תמה "התחייבות שלילית כיצד משעבדת נכסיו", אך בנידונו קושיא זו לא שייכת, כי מדובר בהתחייבות

¹ עיין סמ"ע סק"יח: "ואפילו לדעת האומרים דאם קנו מידו ליתן או אתו, לא קנה דהוה ליה קנין דברים, וכמ"ש מורי"ם בשמן לקמן סימן רמ"ה סעיף א', מ"מ בזה שחייב נפשו ליתן לזה, הכל מודים דקנה". ועי' ש"ך סק"יז שתמה אמאי צריך קנין, ובקצה"ח סק"יח כתב לתרץ שיש לחלק "בין אומר הוו עלי עדים שאני חייב לפלוני מנה והוא מטעם אודיתא דהוה קנין, אבל באומר הוו עלי עדים שאני מתחייב שהוא לשון עתיד אינו יכול לחייב עצמו באמירה בלא קנין".

² ועיין מחנה אפרים (הלכות דשלב"ל סימן ג) שכתב שהוא הדין לגבי דבר שאינו ברשותו, והוכיח כן ממש"כ הנ"י (ב"מ כז ע"א בדפי הרי"ף) ש"מי שמשך חפץ מחברו והתנה לתן לו כור חטיטם חדשים חייב לתן לו כמו שפסק". ועי' בקצות סימן ר"ג סק"ד.

³ עיין במאמרו של הרב דרור טוויל 'קניית חפץ לא מסוים בכרטיס אשראי' (בתוך 'משפטי ארץ: קניין ומסחר' עמוד 303 והלאה) שכתב כדבר פשוט שהתחייבות מועילה, אך לא עורר לכך שלדעת הכנה"ג ודעימיה תיווצר בעיה אם המוכר ימות כי הרי בניו לא יתחייבו. ומן הסתם כיוון שהדבר לא שכית, לא נחת הרב טוויל לדון בכך, אך בכל זאת גם למציאות שכזו צריך למצוא פתרון הלכתי.

⁴ תודתי נתונה לשגיא מאוזן ובן-ציון סופר, שבעקבות דיון עמם התלבנו לי הדברים.

באופן אחר אפשר אולי לומר, דרך נוספת לפתור את הקשיים בהם פתחנו במאמר שעבר.

שו"ע (סימן רז סעיף טז) כותב:

כשהיו חכמי ספרד רוצים להקנות באסמכתא כך היו עושין, קונין מזה שהוא חייב לחבירו מאה דינרים, ואחר שחייב עצמו קונים מבעל חובו שכל זמן שיהיה כך או שיעשה כך הרי חוב זה מחול לו מעכשיו, ואם לא יהיה או לא יעשה הריני תובעו בממון שחייב עצמו בו; ועל דרך זה היו עושים בכל התנאים שבין אדם לאשתו בשידוכים ובכל הדברים הדומים להם, וכן אנו נוהגים.

כלומר, חכמי ספרד הפכו את המצב. הם יצרו חוב והתנו שהחוב יתבטל אם לא יתקיים מה שהם חפצים להתנות עליו. לכאורה ניתן לפעול באותה דרך גם בנידון דידן. כל אדם שרוצה להקנות לחברו דבר שלא בא לעולם, לדבר שלא בא לעולם, דבר שאינו מסוים, דבר שאינו ברשותו ודבר שאין בו ממש, יחייב את עצמו בסכום מסוים ויתנה שאם לא ייתן את מה שהתחייב עליו יישאר עליו החוב הממוני, ואם הוא ייתן יימחק החוב הממוני.

אקטיבית לספק סחורה ולא בהתחייבות שלילית 'לא לבנות', עליה דן הרב פרח מטה אהרון.

מאורו של משה לחיי הושע

הרב מאיר אברהם, מחזור תשנ"ח

"ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר האלוקים" המפרשים ובראשם רש"י נתקשו מה בא הפסוק לרבות לגבי הושע הלא נאסר עליו לעלות בהר ככל יתר העם! ?! הצד השווה שהראשונים¹ מסכימים על אחר שיהושע ישב וחיכה רחוק מן העם ולא היה מעורב בהם. לכן לא ידע על חטא העגל כפי שמוכח בדו שיח בין משה ליהושע בירידתם מן ההר לאחר הארבעים יום וארבעים לילה.

בדרכינו נראה כי הקרבה של יהושע אל משה מחד גיסא, וריחוקו מן החוטאים מאידך גיסא הביאוהו לגדולה.

לאחר חטא העגל משה נוטע את אהלו² מחוץ למחנה. בנוסף, נאמר כי בירידת משה מן ההר קרן עור פניו ולא יכלו אהרון וישראל להביט בו, לכן משה שם מסווה על פניו בצאתו מהאהל לדבר אל בני ישראל. והלא קודם נאמר על יהושע "נער לא ימיש מתוך האוהל" וזאת בזמן שמשו נמצא שם ללא מסווה, ומדוע הדבר לא הפריע ליהושע?

על כרחך הדבר טמון בדברי חז"ל "פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה" שאור החמה הלא הוא משה, לא הזיק אלא האיר את פני יהושע. יהושע הוא האדם היחיד שראה את הלוחות הראשונים לפני ששברן משה וקיבל את הארתן, בנוסף היה רחוק מן המחנה ולא היה

לכאורה היה ניתן גם להוסיף שיש כאן ספק ספיקא. ספק כדעת המהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סימן תקמ"ט) והרא"ש (כלל יג סימן כ) שסיטומתא מועילה גם בדבר שלא בא לעולם, ואם כן כל פעולת קניין נפוצה המועילה מדין סיטומתא תועיל גם בדשלב"ל, ואת"ל כדעת רבינו יחיאל (הובא במדרכי פ"ג דגיתין סימן שסג) והרדב"ז (ח"א סימן רעח) והיש"ש (ב"ק פ"ח סימן ט) והקצות (סימן רא) שגם סיטומתא לא מועילה בדשלב"ל⁸, שמא הלכה כדעת הקצות בסימן ס' שכל המתחייב חל חיובו אף על יורשיו. וא"כ בנד"ד ממה נפשך יתחייבו בניו, אם מכח סיטומתא אם מכח התחייבות אביהם. ועוד יש להוסיף שלדעת החת"ס (ח"מ סימן טו) כאשר יש מנהג מבורר גם רבינו יחיאל מודה דמהניא סיטומתא בדשלב"ל⁹. איברא דכבר פסק מרן היביע אומר (ח"ח ח"מ סימן ב אות ד) ש"כל שאתה מרבה ספקות וספקי ספיקות אין להוציא ממון מיד המוחזק וכן הלכה רווחת בידינו".

⁸ בעיקר מחלוקת זו האם מועילה סיטומתא בדשלב"ל כתב היבי"א (ח"ו חו"מ סימן ו אות ו) שהמוחזק בוודאי יוכל לומר קים לי כרבינו יחיאל ודעימיה. ועיין בזה באורך בדברי נכדו הרב עובדיה יוסף טולדאנו בספרו משפט הקנין ח"ג עמוד שדמ.

⁹ אולי ניתן גם לצרף מה שכתב הרב אשר וייס (שו"ת מנחת אשר ח"ב סימן קכב) ש"פשוט דדין המלכות דין הוא אף כשה מנוגד לדין התורה" ורק "כאשר דין המלכות הוא נגד מוסר התורה בטלה היא ומבוטלת". והרי פשוט הוא שבנידון דידן חוק המדינה אינו נגד מוסר התורה, וא"כ לדעת הגרא"ו החוק בו אנו עוסקים מחייב גם את שומרי המצוות.

שותף אף בעקיפין לחטא העגל ולכן זכה לשבת באוהל ה' ומתוך כך, זכה להמשיך את מנהיגותו של משה. יהושע כממשיכו של משה³ ולהכניסם לארץ כשמואל הנביא שאמו השאילתו לבית ה' לכל הימים ומשם יצא להנהיג את עם ישראל ברוח ובחומר.

אנו בוגרי הישיבה מכירים ומוקירים את השנים שזכינו לחזות בנועם ה' ובשבת הנוכחית אף לבקר בהיכלה של הישיבה. שנותינו היקרות בישיבה היו קירבה לה' וריחוק מהבלי העולם וכפי שהרב גולדוויכט דצ"ל היה מכנה את הישיבה כ'תיבת נח' בעולם.

אור התורה והקדושה במקום התורה הזה, שהוציא דור של תלמידי חכמים ראשי ישיבות ודיינים, לצד אנשים יראי ה' השוקדים על התורה לצד העבודה, הם הם העדות למפעל התורה הגדול שיצא מבית זה ועל כך תודתנו לראש הישיבה הרמ"ם וכל צוות הישיבה. שבת שלום.

³ דוגמאות רבות לכך. למשל בקשת שמה שה' ילך לפניו "אם אין פניך הלכים אל תעלינו מזה" והשווה לדברי משה ליהושע "ה' הוא ההולך לפניך הוא יהיה עמך" וכן תחילת דרכו של יהושע בצווי ההכנה לעוד שלשת ימים, ברית המילה, הפסח וקריעת הירדן המקבילה לבשורת היציאה ממצרים להליכה דרך שלשת ימים, לברית המילה, הפסח, וקריעת ים סוף ועוד.

¹ עיין רש"י, רמב"ן ואברבנאל ועוד.

² אהלו של משה היה מקום השראת השכינה טרם בניית המשכן (מלבי"ם) ומקום לימוד התורה (עיין עירובין נד ע"ב, וכן תרגום אונקלוס "בית אולפנא").

מילי דאבות או מילי דנזיקין?

הרב אייל זנה, מחזור תשנ"ח

רובה של פרשת השבוע, עוסק בקביעת מערכת חוקים להתנהלות במרחב הציבורי.

אחרי המעמד הגדול של קבלת התורה בהר סיני, לאחר הקולות וברקים הגיע תור "האותיות הקטנות", השגרה.

החיים היומיומיים אינם מתנהלים בדומה, ברצף של שיאים, אלא במציאות פשוטה, שבה אנשים מתחככים באנשים, רכוש נפגע בשוגג או בזדון, מפגעים סביבתיים מסבים נזק ולעיתים אף נפגעים.

פסוק אחרי פסוק מנהלת התורה את "סדר נזיקין".

אם הפרשה הקודמת עסקה בחוויה הדתית הנשגבה של מפגש אדם – א-להים, באה פרשת משפטים ומבקשת להציג לנו את האתגר האנושי של מפגשים בין אדם לחבריו ולסביבתו.

ידועים דברי חז"ל בגמ' בב"ק (ל ע"א), שם דנה הגמ' מה צריך לעשות אדם המבקש להיות "חסיד"? ומובאים בגמ' שלוש אפשרויות: רב יהודה - לקיים מילי דנזיקין. רבא - לקיים מילי דאבות. י"א - לקיים מילי דברכות.

רבים שאלו: בשלמא מילי דאבות, ברור שמביאים את האדם להיות חסיד. והוא הדין מילי דברכות, כאשר אדם מקפיד לברך, נמצא שכל דבר שעושה, נובע מתוך הכרה ה', מתוך כוונה לשם שמיים. אבל מה שנאמר בגמ' שהרוצה להיות חסיד יקיים מילי דנזיקין צריך ביאור, שהרי אין כאן שום דבר שהוא לפנים משורת הדין, זו חובה מינימלית! יש כאן סור מרע, אך זו עדיין לא מידת חסידות!?

המהר"ל האריך בדבר, והסביר, שאכן זהירות בנזיקין גדולה אפילו מגמילות חסדים. תורף דבריו הוא, שהפשט בזהירות בנזיקין הוא להיזהר שחברו לא יינזק בשום צד שיהיה. זה חסד אמיתי.

אך הייתי רוצה להביא כאן תשובה ששמעתי לא מזמן.

שלוש העמדות המוצגות בגמרא משקפות שלוש אפשרויות של "מצוינות" אנושית: חברתית, אישית ודתית.

רב יהודה הלך בכיוון של "החסידות החברתית", וכך אנו גם מכירים את אישיותו בש"ס.

כלפי מה אמורים הדברים?

מצאנו בגמ' הרבה מעשים בהם רואים שיש למתוח קו ישיר בין עצירת גשמים לבין מעשי האדם. על דרך המשל, במקום שבו יש חסימה בין אדם לאדם נוצרת חסימה בין השמים לארץ. כדי לפתוח את שערי הגשמים יש צורך לפתוח את הלבבות.

בשנת בצורת היו מכריזים תעניות על הגשמים. הסיפור המוכר והמופלא שבכולם הוא חוני המעגל, אך ישנן עוד המון דוגמאות בש"ס לתעניות הגשמים.

רבים נכשלו במשימה, ובדרך כלל כיוונו את כשלונם לבני הדור שלא פתחו את ליבם מספיק.

מסופר במסכת תענית (כד ע"ב), שבאחד המקרים של תענית עמד רבא, ניסה את כוחו בפתיחת שערי שמים ולא הצליח. באו אליו כמה תלמידים ותמהו: הרי כשרב יהודה היה גוזר תענית היה מיד יורד גשם. אמר להם: מה אעשה? אם מה שקובע הוא הלימוד - אני בודאי עולה עליו, שבימיו של רב יהודה כל לימודם היה רק בסדר נזיקין ואילו אצלנו עוסקים בכל התורה כולה... אבל כשרב יהודה היה רק מתיר את נעלו כדי להיכנס לתענית - מיד היה יורד גשם ואילו אנחנו יכולים לצרוח כל היום וגשם לא בא... (בתרגום מארמית).

זהו מסמך היוצא מפיו של אחד מגדולי האמוראים, שקבע את הנורמה של הלימוד העיוני, וידע שהדרגה של החסיד האמיתי אינה נמצאת במחוזות אלא בתחומו של רב יהודה, החסיד, ב"סדר נזיקין".

גם בפסיקתא לפרשת משפטים אנחנו מוצאים תיאור של דמותם של חסידי "סדר נזיקין": "חסידים הראשונים היו קוברין את קוציהן ואת זכוכותיהן שלשה טפחים, כדי שלא תוציאם המחרישה. ומעשה באחד שהיה מפנה אבנים משדהו וזורקן לרשות הרבים, אמר לו זקן אחד מפני מה אתה מפנה ממקום שאינו שלך למקום שלך, לגלג עליו אותו האיש, לימים הוצרך אותו האיש ומכר שדהו, וניתקל באותן האבנים, מיד זכר דבריו ואמר: יפה אמר לי אותו חסיד" (פרק כא, ס' כט).

רואים מתוך מקורות אלו את המשקל העצום ואת האתגר דווקא בחיים היומיומיים המזמנים לאדם מצבים בהם הוא עלול להזיק לסביבה מחד, ועליו להישמר שלא יינזק בעצמו מאידך.

ובתוך כל זה, בתוך מילי דנזיקין, עליו לשמור גם על מילי דאבות, וגם על מילי דברכות...

נראה לי, שרעיון זה משקף במידה מסוימת את החיים שאחרי שנותינו בישיבה.

במהלך השנים בישיבה, בנינו יסודות לבנין הרוחני של אישיותנו. עסקנו בעיקר במילי דאבות, ובמילי דברכות. משך השנים ידענו, וזו היתה גם ההדרכה שקיבלנו מהצוות, שעלינו להתכונן לימים בהם נצטרך להתמודד עם "מילי דנזיקין", בחוץ, בחיים הארציים, תוך שימור ופיתוח של מילי דאבות וברכות ונזכה גם "לקום במקום קדשו".

מי ייתן ותמיד נרגיש את הרושם העז ואת ההשפעה שהותירו בנו אותן שנים יקרות מפז בישיבה.
יהי רצון שהשנים ההן, בהן "עלינו בהר ה'" יקומו לחיים בזכות הקשר עם הישיבה, ונזכה גם "לקום במקום קדשו"...

תודה לישיבה על היוזמה המבורכת ועל האכסניה, וכמובן על ההזדמנות להיפגש כולנו יחדיו.

ותודה למארגני השבת, ובראשם הרב איתי שהם והרב אורי פישור. ישר כח!
מִי יַעֲלֶה בְּהַר ה' וְמִי יָקוּם בְּמָקוֹם קְדָשׁוֹ: נְקִי כַפַּיִם וְכֹר לֵבָב אֲשֶׁר לֹא נִשְׂא לַשָּׂוֵא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה: יִשְׂא בְרַכָּה מֵאֵת ה' וְצַדִּיקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: זֶה דוֹר דִּרְשָׁיו מִבְּקָשֵׁי פְּנִיךָ יַעֲלֶב סֵלָה:

נעשה, נעשה, נעשה ונשמע! הרב מוטי סימפסון, בוגר מחזור תשנ"ז

"אז מתי הכריזו עם ישראל 'נעשה ונשמע'?" חזרתי והקשיתי. "לפני מתן תורה!" ענו עקשני הקהל. "לא נכון!" עמדתי על דעתי. במשך דקה ארוכה התעקשתי עם קהל עדתי בשבת האחרונה על השאלה: מתי הכרזנו "נעשה ונשמע"?

גם אתם, הקוראים (רובכם), תענו באופן אינסטינקטיבי, ותאמרו שזה קרה ממש לפני מתן תורה במעמד המוזכר בפרשת יתרו. ובכן כשנטרחה ונעיינו, נגלה, שבפרשת יתרו נאמר: "וַיַּעֲנוּ כָּל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה, וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה... (שמות יט, ח). ההמשך המפורסם איננו מופיע במעמד זה, כי אם בסוף פרשת משפטים – אחרי מסירת המשפטים ע"י משה, ושם נאמר: "וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שמות כד, ז).

על השוני הזה מצביע ונדרש רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק בספרו "משך חכמה", והוא לומד מתוכו יסוד עמוק וראשוני ביחסנו אל התורה וקיום מצוותיה: קיום התורה מוטל עלינו כעם, ואך ורק כך – כעם, נוכל להגיע לקיום המצוות ומימושם באופן נכון, מלא ואמיתי.

כל יהודי חולם ושואף לקיים תרי"ג מצוות התורה. עם זאת, בעיה מהותית מאוד עומדת בפני הישראלי הבודד: לא את כל המצוות הוא מצווה ויכול לקיים. ישנן מצוות שמוטלות על הכהנים ואינן בטווח הציווי של שאר העם: ברכת כהנים, אכילת בשר קדשי קדשים לכפרה ועוד. יש מצוות המוטלות על המלך, ואין אף אחד אחר יכול לקיימן, ובעל קרקע מצווה במצוות הנמנעות ממי שלא זכה בנחלה. קיצורו של דבר, כותב ה"משך חכמה", אין יהודי יכול לקיים את תרי"ג המצוות במלואן.

אם כן, מה יהיה בגורלנו? נשאל ונזעק! עונה ר' מאיר שמחה: "רק בכלל ישראל צריכה התורה להתקיים, ו'כל ישראל ערביין זה לזה' ובקיומם כולן מקבלים שכר" (משך חכמה לפרשת יתרו).

את המצוות כולן מקיים עם ישראל כאורגניזם אחד גדול. עם ישראל משול כגוף אחד עם איברים שונים בעלי תפקידים שונים: לא הרי תפקיד הראש כתפקיד הידיים, ואין הכבוד יכול לבצע את משימותיהן של הרגליים, אך מסך כל האיברים וכלל התפקודים מופיעה לה צורת האדם בשלמותה.

כאשר כל איבר מתפקד כראוי וממלא שליחותו, האדם שלם, וקיומו מלא, וכל איבר מתמלא ומתעשר מקיומו של חברו. כך אנו: כל אחד הוא כאיבר בגוף – "נשמה אחת בגופים מחולקים" כדברי בעל התניא, כל אחד עושה את תפקידו ושואף לבצעו בשלימות, ואין אחד יכול למלא את מקום חברו.

יותר מכך, כדי להגיע לקיום מלא של כלל הציוויים והמצוות, נדרש האדם מישראל להישען על חברו שיבצע את חלקו כראוי: המלך תלוי בדלת העם שיהיו יהודים ככל יכולתם, וכהן תלוי באחיו הלוי שיבצע את חלקו. ביחד מגיעים כולם ביחד לתרי"ג מצוות במלואן!

להכרה ברורה זו הגענו בעמדנו אל מול האלוקים למרגלות הר סיני: אין יהודי שלם בדרכו הפרטית, ואין אפשרות לקיים מצוות מתוך מבט פרטי, ומצומצם. השלמות האמתית בקיום התורה ומצוותיה נובעת ומגיעה מתוך הקישור העמוק של כל יחיד אל הכלל כולו. בעמדנו שם מתחת להר – לפני שידענו מה עומד להינתן לנו, הבנו מתוך עומק נשמתנו, והכרזנו: לא משנה מה נדרש, נעשה זאת ככלל ומתוך הכלל – בדרך היחידה האפשרית!

ההכרזה הזו נמשכת והולכת לכל הדורות, ודורשת מאתנו להסתכל מסביב ולמצוא את הדרך בה נוכל לקדם את הרעיון בחברה מסביבנו – באומר ובמעש. לא נוכל להסתגר ב'ד' אמות הלכותינו ולחפש שם את שלמותנו – כי לא נמצאה שם. נביט ונצא החוצה, נחבק את כלל עמינו ונקרא: "נעשה, נעשה נעשה ונשמע!"

* הכותב הוא מחנך-"מלמד" במודיעין, ורב קהילה בגבעת זאב.

בני אדם ברחוב. ואז היו הכמרים אומרים לאדם ראה איך העגל רוצה שתזבח עצמך אליו. (וממון אתו אדם היה הולך אליהם) והרב זיין ציין שהן הנצי"ב והן רא"ז מלצר ועוד כמה אחרונים דנו בענין זה, ואף אחד לא הביא ראייה זו מסנהדרין.

בתרס"א (1901) הוציא ר' חנוך אייגש את ספרו של סב אשתו, ר' שמואל זיברטאנסקי, "עולת שמואל". בסוף הספר הוסיף קובץ בשם "מנחת חנוך" העוסק בעניינים לא "שיבתיים", היינו קדשים וע"ז, ומכיל חידושים לא קטנים. כאמור, ספרו המפורסם יותר נקרא "מרחשת" על שם (בין ארבעת הטעמים שמנה בהקדמתו) "כי רחש ליבי בדברים ונימוקים". הספר מתחלק לשלושה חלקים: א. תשובות להלכה למעשה ב. תשובות להלכה ולא למעשה, היינו דיני קדשים עבודה קרבנות וכיוצא בו. ג. באורי סוגיות ועניינים שונים בתלמוד וברמב"ם.

חקר המרחשת (ח"א סי' יז) האם מתנאי הסכך הכשר שיהיה גידולו מן הארץ, או שפסילתו תלויה בכך שאין גידולו מן הארץ והנפק"מ היא גבי סכך שאין בו מהכשר ואין בו מן הפסול. ולכאורה אין זו המציאות שהרי אין ייתכן סכך שהוא לא "גידולו מן הארץ" ולא "אין גידולו מן הארץ". אלא שהמרחשת נותן נפק"מ מעשית – לבוד, וע"י כך מחדש שאמנם לבוד הוא "סותם" אך האויר לא נחשב לא כסכך כשר ולא כסכך פסול, וע"י כך הוא מסביר את שיטת רש"י שלבוד מצטרף אך אין ישנים תחתיו (שתמהו עליו: ממ"נ, אם סכך ישנו תחתיו, ואם לאו – שלא יחשב סותם) וראה שם בארוכה.

המרדכי בשם רבינו שמחה כתב שבשלג שלא הופשר אין טובלים לשתי הסיבות: א. לפי שא"א שכל הארבעים סאה בשלג יגעו בבשרו" ב. לפי שאין מטבילין בכיפין. ותמה עליו הב"י (י"ד סי' רא) בתרתי: א. אין צורך שכל הארבעים סאה יגעו בבשרו. ב. אין כאן שום דמיון לכיפין שבאויר, בעוד השלג עומד על הקרקע בלו אף חלל בתוכו. ומביא המרחשת ברייתא בנדה (יז ע"א) בה מבואר שהשלג "נטמא מקצתו לא נטמא כולו" ומפרש"י על אתר: "דאינו חיבור, אלא כל קורט בעצמו חשוב ואינו טמא אלא מקום מגע הטומאה". ולפ"ז מובנת ההשוואה לכיפין שהרי הקורטים שמעל הארץ נחשבים תלויים באויר וממילא דינם כאמצעו של גל. וכן הטעם הראשון שבמים כל טיפה מחוברת לחבירתה, ואם הוא טובל במים ממילא נחשב כאילו כל המים נוגעים בבשרו. ואילו בשלג שאינו מחובר וכל קורט נחשב כדבר הנפרד בפנ"ע ממילא לא נחשב שהאדם טבל כאן בכל הארבעים סאה (ח"א סי' לט, וראה בהרחבה ב"לאור ההלכה" לרב זיין מהדורה שניה עמ' קצז).

רבי חנוך הענין אייגש נולד בשנת תרכ"ד (1864) ונרצח ע"י הנאצים ימ"ש בשנת תש"א (1941) (יש חילוקי דעות גבי התאריך המדויק). האמנם שבנוהג שבימים אלו היה שמדקדק וחוקר "משכיל" היה יכול להיות בנו של גאון, אך אצל בעל המרחשת המצב היה הפוך. דווקא אביו, ר' שמחה ראובן, היה סוחר ות"ח, חיבר ספרים חשובים בחכמת ישראל וכונה 'השר העדולמי'. בעל המרחשת למד בוולוז'ין והיה נחשב לאחד מבחירי תלמידיו של 'בית הלוי'. בתרח"ץ (1898) מונה למו"ץ בוילנא, תפקיד בו שימש (יחד עם רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי) עד למותו המר והנמהר.

השרידי אש מביא בתוך אחת מתשובותיו מכתב ממנו וכתב כדלהלן: "הגר"ח אייגש היה גאון מקורי הן בבקיותו והן בחריפותו כחד מקמאי ממש, וחבל שלא נספד כהלכה ואף לא נעשה לו זכר כראוי לגאון הדור כמוהו. ומחמת ענוונותו הגדולה והתרחקותו מריב המפלגות ומהשתייכות לאחת מהן לא זכה אף בחייו לאותו פרסום עולמי שהיה ראוי לו".

כמובן שאין להבין מכך שהרב אייגש התרחק מעסקי ציבור, שכן בוועידת הרבנים המפורסמת בפטרבורג (ה'תר"ע - 1910) נבחר לציר מטעם וילנא. זאת ועוד, יחד עם ר' חיים עוזר ניהל את חיי הקהילה בוילנא, והיה חותם תמיד אחריו בשאלות שהופנו מקהילות רחוקות. ויש לציין כי לאחר הצהרת בלפור הצטרף בעל המרחשת אל המזרחי, ואף השתתף בוועידותיו, אלא שבשנת תרפ"ט (1929), בשל התנהלות המזרחי סביב שאלת רבנות העיר בוילנא, פרש אם כי המשיך לתמוך בחזון הרעיוני. בשנת תרח"ץ (1935) אף תמך בהקמת מחלקת החרדים (שתמכה בהקמת יישובים וקיבוצים דתיים, כך שהיה ניתן לתרום כסף מבלי לחשוש שיחללו בו שבת וכו') בקרן הקיימת לישראל.

הרב זיין הגדיר את משנתו בשלשה קוים: רעננות, היקף ובקיותו. הרב אייגש אינו משתמש בסברות שכבר דשו בהן רבים, או כאלו היבשות והדחוקות. פעמים רבות החידוש מתפשט להיקפה של כל הסוגיה כולה. נוסף לכך גם בקיותו של המרחשת נכרת, אמנם אינו מרבה בציטטות, אך כל ציון קולע אל השערה ולא יחטיא כפי שנמסה להראות מיד.

ר' יצחק אלחנן דן באחת מתשובותיו האם יש להתיר עגונה על פי עד שהכיר את הנפטר רק ע"י תמונה. והוא מביא לכך ראייה מסנהדרין סג ע"ב שם מפרשת הגמ' את הפס' בהושע "זובחי אדם עגלים ישקון" – שהיו הכמרים מעמידים תמונות של בני אדם עשירים ליד אבוסיהם של העגלים כך שהיו מכירים בהם ואח"כ רצים אחרי אותם